

XX əsrin başlanğıcı Azərbaycan ədəbiyyatında maarifçi-realist povestlər

Telli Əliyeva

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

E-mail: telli.aliyeva@lit.science.az

ORCID ID: 0000-0003-2107-4933

Annotasiya. Maarifçi-realist ədəbiyyatda çoxjanrlılıq əsas xüsusiyyətlərdən biri kimi qəbul olunmaqdadır. Həmin janr nümunələrindən biri sayılan povest maarifçi-realist ideyaların təqdimində və təbliğində xüsusi yer tutur. XX əsrin əvvəllərində Abdulla Şaiq və Sultan Məcid Qənizadənin povestləri bu janrın maarifçi-realist nümunələrindən bəhs etməyə və onları araşdırmağa əsas verir. Maarifçi-realist nəsrin dominantlığı ilə qələmə alınmış “Xasay” povestində zamanın ən vacib problemlərinə toxunulmuş, başlıca olaraq maarifin, məktəbin, elmin və müəllimin (maarifçi obrazın) bir insanın yetişməsindəki müsbət rolu vurğulanmışdır. “Allah xofu” povesti müəllifin yaradıcılığında xüsusi yeri olan əsərlərdən biri kimi həm də ona görə dəyərlidir ki, bu əsərdə təsvir olunan fəhlə sinfi və onlardan bir nümayəndənin həyatı fonunda baş verən hadisələrin işlənməsi onun yaradıcılığı üçün yeni istiqamət idi.

Açar sözlər: maarifçi, realist, povest, Abdulla Şaiq, Sultan Məcid Qənizadə

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 07.02.2024; qəbul edilib – 21.02.2024

Enlightened-realist narratives in Azerbaijani literature at the beginning of the 20th century

Telli Aliyeva

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS

E-mail: telli.aliyeva@lit.science.az

ORCID ID: 0000-0003-2107-4933

Abstract. In enlightened-realist literature multi-genre is considered as one of the main features. Narrative, one of the examples of this genre, has a special place in the presentation and promotion of enlightened-realist ideas. At the beginning of the 20th century the narratives written by Abdulla Shaig and Sultan Majid Ganizade allow us to talk about and study enlightened-realist examples of this genre. In the narrative “Khasay” that was written with the dominance of enlightened-realist prose, the most important problems of the period were studied and mainly the positive role of education, school, science and teacher (enlightened character) in human development was emphasized. The story “Fear of God” has a special place in the author's creativity, and it is valuable, because the use of events happened in the background of the life of the working class and its representative described in this work was a new aspect of his creativity.

Keywords: enlightener, realist, narrative, Abdulla Shaig, Sultan Majid Ganizade

Article history: received – 07.02.2024; accepted – 21.02.2024

Giriş / Introduction

Maarifçiliyin ədəbiyyatımızda yenilikçi bir cərəyan kimi formalaşması janr təkamülünü də özü ilə gətirmişdir. XIX əsrin ortalarında ilk nümunələri yaradılan povest də həmin janrlardandır. Ədəbiyyatşünaslıqda povest üçün irəli sürülən qəlibləmiş biçim tərz, janr hüdudları müəyyənləşdirilərkən hekayənin xüsusiyyətlərinin əsas götürüldüyü görünməkdədir. Təsadüfi deyil ki, əksər nəzəri ədəbiyyatlarda povestin hekayə və romandan başlıca fərqləri sadalanarkən həcm müxtəlifliyi anlayışından kənar bir arqument görmürük. Rus ədəbiyyatşünaslığında povest “*epik nəsrin orta forması*” kimi dəyərləndirilmişdir. Mir Cəlal Paşayev və Pənah Xəlilov isə yazırdılar: “*Mahiyət etibarlı ilə roman ilə povest arasında ciddi fərq yoxdur*” [6, s.161].

Maarifçi-realist ədəbiyyatda çoxjanrlılıq əsas xüsusiyyətlərdən biri kimi qəbul olunmaqdadır. Maarifçi-realist ideyaların təqdimində və təbliğində həmin janr nümunələri xüsusi yer tutur. Doğrudur, maarifçilik konsepsiyasını anlaşılıqlı halda kütləyə çatdırmaq üçün yazıçıların janr seçimi daha çox komediya, dram, hekayə olsa da, dəyişən zaman kəsiyində fərqli janrlara meyil povestin də ədəbiyyatımızda təkmilləşməsinə şərait yaratdı. XX əsrin əvvəllərində Abdulla Şaiq və Sultan Məcid Qənizadənin qələmə aldıkları povestlər bu janrın maarifçi-realist nümunələrindən bəhs etməyə və onları araşdırmağa əsas verir.

Əsas hissə / Main Part

Abdulla Şaiqin “Xasay” povesti və maarifçi-realist nəsr poetikası

Ədəbiyyatşünaslıqda Abdulla Şaiqin nəsr əsərlərinin janrlara görə təsnifatında fərqli fikirlərlə rastlaşırıq. Bəzən “Köç” hekayəsi, “Əsrimizin qəhrəmanları”, “İki müztərib, yaxud əzab və vicdan” romanları povest kimi təhlil olunmuşdur. Ancaq əsərlərə diqqət yetirdikdə janr prinsiplərinə uyğunluğa görə onların hekayə, roman kimi qəbul olunması mübahisə doğurmur və seçilmiş əsərlər siyahısında da bu şəkildə təqdim edilmişdir. “Xasay” əsəri mübahisəsiz şəkildə povest kimi dəyərləndirilmişdir.

“Xasay” povesti obrazları, dili, hadisələrin başvermə ardıcılığı, sonda əldə olunan nəticə və digər bütün xüsusiyyətləri ilə tam maarifçi-realist əsərdir. Əsərdə müəllifin pozitiv hadisələrin təsviri ilə başladığı giriş hissə davamında dərin çarəsizlik gətirir, daha sonra maarifçi realizmin optimist yanaşma texnikası özünü göstərir və düyün çözülməyə başlayır, xoşbəxt finala doğru inkişaf nəticəsini göstərir. “*Abdulla Şaiq həyat həqiqətlərini, onların mahiyyətini, insan xarakterlərini müxtəlif vasitələrlə açıb göstərməyə çalışan bir sənətkardır. Bir tərəfdən, ön plana çəkilmiş və fərdiləşdirilmiş insan surətləri, konkret arzular, vəziyyət və fəaliyyətlərin təsviri, digər tərəfdən də hadisələrin cərəyan*

etdiyi şərait, mühit, dövr haqqında aydın təsvir – Şaiqin hekayələrini səciyyələndirən ümumi xüsusiyyətlərdir” [2, s.95]. Bu fikirlər “Xasay” povestinə də aid edilə bilər. Mühitin yaratdığı insanlar və şərait, bundan doğan problemlər və həll yolunu bizə göstərən maarif işığının təsviri aparıcıdır.

XX əsrin əvvəllərində əksər yazıçılarımızda rast gəlinəni kimi, Abdulla Şaiqin əsərlərində də müxtəlif cərəyanlara məxsus prinsiplərin sintezləşdiyini görə bilərik. Maarifçi-realist nəsrin dominantlığı ilə qələmə alınmış “Xasay” povestində zamanın ən vacib problemlərinə toxunulmuş, başlıca olaraq maarifin, məktəbin, elmin və müəllimin (maarifçi obrazın) bir insanın yetişməsindəki müsbət rolu, bunlara əks qütblərdə dayanan qüvvələr ilə mübarizəsi və müqayisə ilə zərərli qütbün ifşası qələmə alınmışdır. Burada maarifçilik proqramına əsasən ifşa və islah bir aradadır.

“*Şaiqin “Xasay” üzərində hansı yaradıcılıq qayəsi ilə işlədiyini yaxşı başa düşmək üçün onun yazdığı məqalələrdən birində təsadüf etdiyimiz aşağıdakı sözlərə diqqət edək: “Ailə və məktəb bir şeydir. Bu iki tərbiyə və bilik ocağı bir-birilə hər zaman sağlam və qırılmaz rabitələrlə bağlanmalı və hər ikisi səviyyəcə bir-birinə müsavi olmalıdır. Ancaq belə olduğu zaman*

bilik, əxlaq və tərbiyəyə sağlam və qüvvətli nəsil yetişdirmək olar” [5, s.125]. Göründüyü kimi, yazıçı burada ailə və məktəb birliyinə də islahatçılıq, kəsirlərin, pisliklərin düzəldilməsi üçün birgə fəaliyyət mövqeyindən yanaşmışdır. Müəllifin məktəbin insan və cəmiyyətin həyatındaki rolu, ailə və məktəb arasındakı bağın vacibliyi haqqındakı qeydləri adıçəkilən povestdə özünü təsdiq etmişdir. Əsərin qəhrəmanı Xasayın simasında təhsilin və mühitin insan xarakter və davranışlarına təsiri, gələcəyini ən əvvəldən düzgün istiqamətdə yönləndirməsinə şərait yaratması sadə, anlaşılıqlı şəkildə qələmə alınmışdır. Əsər məktəbdə nümunəvi şagird olan Xasayın uğurları, çalışqanlığı, təhsilə, kitabə olan marağı və bunun ailəsinə gətirdiyi xoşbəxtliyin təsviri ilə başlayır. Ancaq davamında fəlakətlər ard-arda gəlir. Belə ki, məhdud dünyagörüşlü, təhsilsiz Badamın (Xasayın anası), onu əldə etmək üçün məkrli planlar quran pis xislətli Rəcəbin əməlləri nəticəsində Xasay ona hər anlamda dayaq duran atası Balakişini itirir, onun ölümü ilə Xasayın həyatı alt-üst olur, onu məktəbdən, kitabdən uzaqlaşdıran, avara küçə həyatı keçirməyə, oğurluq, quldurluq etməyə sövq edən də elə anası və Rəcəb olur. Xasayın nizam-intizamı pozulur, sinifdə yaramaz hərəkətləri, məktəbi dağıtması onun qovulmasına səbəb olur. “*Küçə həyatı hansı uşağı bir insan kimi yetişdirdi? Hansı insanı bir alim kimi meydana çıxartdı? O azğın həyat kiçik Xasayı öz kəskin və zəhərli dişləri arasında əzir, parçalayır və onu uçuruma doğru sürükləyirdi. Onun başı küçə həyatına o qədər qarışmışdı ki, dərsi, məktəbi büsbütün unutmuşdu*” [8, s.132]. Bütün hadisələrin yaşandığı bu zamanda onun əvvəlki nümunəvi şagird olacağına və istedadına güvənən, inanan isə müəllimi olur. Müəllim burada doğru yol göstərən maarifçi-isləhatçı obrazdır.

Povestin obrazlar sistemə nəzər yetirdikdə müəllifin iki müəllim tipi yaratdığını görə bilərik. Kamil müəllim obrazı sona qədər Xasayı dəstəkləməklə, elmin, təhsilin və tərbiyənin insanın formalaşmasında əvəzsiz rolu olduğuna inancını göstərməklə, əsərin əsl maarifçi-realist qəhrəmanı təəssüratı yaradır. Onun bütün söyləri ailə və məktəb arasında əlaqələri möhkəmlətməklə bir istedadlı gəncin taleyini xilas etmək uğrındadır və buna nail ola bilir. Mirzə Rəhim

kimi müəllimlər isə passiv, mövcud problemə yaradıcı yanaşmaq əvəzinə, çox ondan asan qurtuluş yollarını axtarırlar. Bu isə onu göstərir ki, maarif sistemində olmaq heç də hər zaman maarifçi obraz olmaq mənasına gəlmir. Maarifçilik idealına uyğun olaraq müəllif ağılı önə çəkir və yaratdığı müsbət müəllim obrazını Kamil adlandırır. “*Kamil müəllim ona yaxınlaşa-yaxınlaşa soruşdu:*

- *Çarə nədir, Mirzə?*
- *Qovmaq!*
- *Yox, mən sizinlə şərik ola bilmərəm.*
- *Onda məktəbi dağıtmaq, qapısına da böyük bir qıfıl vurmaq lazımdır.*
- *Bu da doğru deyil, bir şeyird nə qədər od olsa, məktəbi dağıtmaz, çünki onu öz gözünün bəbəyi kimi qoruyan polad iradəli müəllimlər kimi qarovulçuları var*” [8, s.133].

Kamil müəllimin dilindən səslənən fikirlərdə inqilabdan sonrakı sosializmin havası aydın görünməkdədir, əsərdə də açıq şəkildə dəfələrlə inqilabla dəyişən, çiçəklənən həyatdan və bu dəyişikliklərin məktəbdə təzahüründən bəhs edilir. “*Povestdə isə yazıçı bu və ya digər dərəcədə təbliğat kompaniyasına qarşı çıxma bilməmiş, sovet məktəbi ideyasının və onun üstünlüklərinin bədii yox, məhz daha publisistik, çılpaq təsvirinə meyil göstərmişdir*” [1, s.83]. Təbii ki, müstəqillik illərində o dövrün, mühitin təsiri ilə yazılan əsərə tənqidi yanaşmaq asan olar və düşünürük ki, əsərdəki təbliği fikirləri qəbul etməməklə bərabər, bu tip yanaşmalar kifayət qədər çox olduğundan burada əlavə tənqiddə və təkrara ehtiyac yoxdur. Məqsədimiz maarifçi-realist sənətkarın yazdığı povestin nə qədər tərbiyəedici, maarifləndirici olduğunu üzə çıxarmaqdır. Kamil müəllimin simasında gənclər üçün, onların gələcəyi üçün həvəslə çalışan müəllim obrazı uğurla yaradılmışdır.

Maarifçi realizmin vacib tələblərindən biri də məhz dəqiq, aydın və anlaşılıqlı dil və üslubdur. Dilin sadəliyi və anlaşılıqlığı onun kütlələrə təsirini və tərbiyə, islahat imkanlarını artırır. Ayrı-ayrı yazıçılarda sadə ifadənin bəzən bədiiyi zəiflətdiyini görsək də, uşaqlar üçün yazılan mətnlərdə bu halı anlayışla qarşılamaq lazımdır. Bu özü də, adresatın nəzərə alınmasında bədii bir priyom kimi qiymətləndirilə bilər. “*Xasay*” povestində də dil xüsusiyyətlərinə nəzər yetirdikdə sadəlik, axıcılıq və anlaşılıqlı ifadə

tərzinin şahidi oluruq. Povestin dilində, hadisələrin ardıcılığında və keçidlərdə quruluş oxucu üçün sıxıcı təəssürat formalaşdırıla bilər. Maarifçilikdə müəllif müdaxilələri və yazıçı mövqeyinin ifadəsi mətnə bəzən publisistik elementləri də gücləndirir. Baba Babayevin də dediyi kimi: “... o, bədiiyə nə qədər fikir versə də, mövzunun şərhini və mənalandırılmasında publisistlikdən, təmtəraq və şüarçılıqdan da xilas ola bilməmişdir” [1, s.82]. Müəllif bu cəhətləri qeyd etsə də, onu maarifçi realizmin müəllif mövqeyi və ideali ilə əlaqələndirməmişdir.

Sultan Məcid Qənizadənin “Allah xofu” povesti maarifçi-realist nəsr nümunəsi kimi

Sultan Məcid Qənizadə maarifçi realizmin görkəmli nümayəndəsi kimi dövrün sosial, ictimai problemləri, əxlaqi-etik dəyərləri, insan tələləri və xarakterlərinin hərtərəfli ifadəsinə yer verən əsərlər yaratmışdır. Epik janr onun yaradıcılığında səciyyəvi xarakterə malikdir. “Allah xofu” povestində təsvir olunan fəhlə sinfi və onlardan birinin həyatı fonunda baş verən hadisələrin işlənməsi onun yaradıcılığı üçün yeni istiqamət idi. “Ədibin 90-cı illərdə qələmə aldığı nəsr əsərlərində müşahidə olunan bir sıra xüsusiyyətlər – bədiiyin elmi-publisistik üslubla birləşməsi, hadisələrin açıq tendensiyalı təsviri, publisistik mühakimələrin üstünlük təşkil etməsi, təsvir olunan əhvalatlara yazıçı müdaxiləsi burada xeyli zəifləmiş, təsvirdə obrazlılıq, bədii emosionallıq aparıcı yer tutmuşdur” [4, s.19]. Əsəri təhlil edərkən maarifçi realizmin tələbləri çərçivəsində: zaman, məkan konkretliyi, mühitdəki və fərddəki çatışmazlıqların tənqidi yolla islahı kontekstində yanaşdıqda yazıçı qayəsi üzə çıxmış olur.

Bir çox tədqiqatlarda “Allah xofu” povesti təhlil edilərkən əsər müxtəlif yönümlü tənqidlərə məruz qalmışdır. Mir Cəlal Paşayev və Firudin Hüseynovun “XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı” kitabında povestin əsas qəhrəmanı Məşədi Əsgərin avam, passiv və müti, mübarizə əzmindən məhrum olduğu, 1905-ci il hadisələrinin bu fəhləyə təsiri olmadığı, din və şəriət ehkamlarının əsiri kimi davrandığı vurğulanaraq bunların əsərin zəif cəhətləri olduğu fikri irəli sürülmüşdür. Tənqidi realist nöqteyi-nəzərdən yanaşdıqda bu fikir doğrudur. Fəhlələr kapitalizm cəmiyyətinin ən əzilən sinfi olmaqla bərabər, həm də ən çox haqq tələb edən, üsyankar təbəqə ki-

mi ədəbiyyatda yer almışdır. Adətən kəndlilər avam, cahil kimi təsvir olunur. Məşədi Əsgər bu mənada ədəbiyyatın ənənəvi qəhrəmanlarından fərqlənir. Sultan Məcid Məşədi Əsgərə öz yaradıcılıq tendensiyası, maarifçilik nöqteyi-nəzərindən yanaşdığından onu mübariz fəhlə rolunda təqdim edə bilməmişdir. “...fəhlə həyatının təsviri maarifçi yazıçıya burjuva-mülkədar quruluşunun sosial-iqtisadi məsələlərinin təhlili üçün yox, onun etik-əxlaqi problemlərinin müzakirəsindən ötrü lazım olmuşdur” [4, s.185]. Sultan Məcid elm ilə yanaşı, şəriətin də ön planda tutulmasını, dini ehkamların, Allah qorxusunun obrazlara təsir mexanizmini də fərqli yanaşma prinsipi ilə ortaya qoymuşdur.

Məşədi Əsgər gəmidə işləyən bir fəhlədir. İşdə baş verən qəzada onun qolu sınır və işindən məhrum olur, “xozeyin” Hacı Ağarəsul isə ona rişxəndlə yanaşaraq son qəpik-quruş maaşını verib başından edir. Acınacaqlı günləri beləcə başlayır. Müəllif o dövrün həqiqətlərini qələmə alarkən, əsas məqsədi fəhlə yaşamının acısını, çətin iş şəraitini, təkəbbürlü sahibkarların qəddarlığını göstərməklə onlara qarşı mübarizə, ya da etiraz etmək deyildi. Əlbəttə, ağır şəraitdə yaşamın real təsviri güclüdür, qismən tənqidi realistlərin baxış tərzinə yaxınlıq sezilməkdədir, ancaq ədalətsizliyə qarşı çıxıb savaşımaq əzmi burada görünür, çünki ideyanın ifadəsində ardıcılığın pozulması təsir gücünü də zəiflətməmişdir. “...müəllif dünyagörüşündə Hacı Ağarəsulla Məşədi Əsgərin münasibətinin ümmətçilik, yəni eyni dinin daşıyıcılarının bir-birinə qayğılı münasibət və milli birlik prizmasından həlli məsələsi ortalığa atılır. Bu, əlbəttə, məsələyə maarifçi baxışdır, ...bu maarifçi ideyanın əsasında mütərəqqi ictimai fikir dayanır. Bu ideya müsəlman ümmətini və millətini birliyə çağırır, tərəqqinin əsasını da bu birlikdə görür” [7, s.419-420]. Baş verən hadisələr müəllifin əsərin mərkəzinə qoyduğu əsas məsələ üçün zəmin yaratmış olur. Məşədi Əsgər oğurluq edir, çünki buna məcbur olur. Ancaq oğru tək o deyil, gəmi sahibi Hacı Ağarəsul da, pristav Məmməd Qulu da, erməni Ambarsum da ən azı oğrular qədər qəbahətli və pis əməl sahibidirlər. Ümumi mənada “oğurluq” obrazların mənfi xüsusiyyətlərinin ifadəsi üçün obrazlı ifadənin adıdır.

Bütün bunlara elmin yaratdığı aydın təfəkkürlə baxmağa çalışan Sədrəddin bəy isə digər

qütbün nümayəndəsidir. Əsərdə savadlı obraz kimi tanıdığımız “silistçi” Sədrəddin bəyin dilindən müəllifin tez-tez vurğuladığı elm və şəriət ikiləmi yuxarıda toxunduğumuz fərqli yanaşma şəklinin təzahürüdür. “*Elm və şəriət hala o dərəcədə intişar tapmayıbdır ki, hamı insanlar insanlıq şərəfin anlayıb, vicdan ismətin saxlaya bilsinlər*” [3, s.124]. Sultan Məcid Qənizadənin maarifçi baxışlarında dinə inanc və bağlılıq sintez yaratmışdır, hər bir müsəlman şəriətini bilməli, qaydalara əməl etməli, maariflənməkdə, elmdə və təhsildə din nümayəndələri öz vəzifəsini yerinə yetirməlidir. Bu anlayışlar onun maarifçilik görüşlərində ayrı-ayrı işlənmişdir. Digər sənətkarlarımızda olduğu kimi, ruhani təbəqənin tənqidi də burada əks olunmamışdır. Təsədüfi deyil ki, əsər “*Ürəyinizdə Allah xofu olsun*” [3, s.131] ifadəsi ilə bitir. Sədrəddin bəy Məşədi Əsgərə peyğəmbərin şəriətinə inanıb tövbə edərsə, bir daha divana çağırılmayacağını bildirir, burada da müəllifin əsərdə oxucuya ötürmək istədiyi fikir ümumi məzmunla səsləşir. “*S.M.Qənizadəyə görə ruhani təbəqə “di-*

nin ən böyük vacib əməlləri” haqqında insanlar arasında təbliğat apararsalar, onlar pis əməllərdən çəkinər, yaxşı, xeyir işlərin ardınca gedərlər. Bu isə o deməkdir ki, vətəndaşlıq düşüncəsinin formalaşmasında dini hökmlərin potensiyası yazıçı tərəfindən yüksək dəyərləndirilir” [7, s.424]. Ancaq bütün bu fikirləri qəbul etməklə bərabər, bir məsələni də vurğulamaq lazımdır ki, “Allah xofu” əvvəldən sona qədər şəriətin təbliği, şəriət və din yardımı ilə maariflənmək anlayışı üzərində qurulmuş əsər deyildir. İnsanların başına gələn bütün bəlaların səbəbi kimi cəhalət göstərilir: “*Dünya dolanacağına sadir olan xatalı işlərin səbəbi hamısı cəhalətdir*” [3, s.125] və qurtulmağın bir yolu vardır: “*Amma bir vaxt olar ki, maarif məşəlinin işığı aləmi basar...*” [3, s.125] Sultan Məcid problemlərindən bəhs etdiyi mühitin spesifik xüsusiyyətlərini, insanların inanclarını, imanlarını nəzərə alaraq onların cəhalətdən qurtarması üçün elm və təhsillə bərabər, dinin də imkanlarından istifadə etməyi lazım bilir.

Nəticə / Conclusion

Haqqında bəhs etdiyimiz povestlərdən də görüldüyü kimi, XX əsrin maarifçi-realist nəsr janrı baxımından zəngin olmuşdur. Roman və hekayə ilə bərabər, povest də bu nəsrə aparıcı yer tutmuşdur. Abdulla Şaiq və Sultan Məcid Qənizadə həm öz maarifçilik fəaliyyətləri, həm də maarifçi-realist yaradıcılıqları ilə fərqlənən

ziyalılar kimi tanınmışlar. Üzərində tədqiqat apardığımız “Xasay” və “Allah xofu” povestlərinin forma, məzmun xüsusiyyətləri hər iki əsərin maarifçi-realist yaradıcılıq nümunəsi olması müddəasını irəli sürməyə əsas verir.

Ədəbiyyat / References

1. Babayev, B. Abdulla Şaiqin nəsr yaradıcılığı. – Bakı: Avropa nəşriyyatı, 2018.
2. İsmayılov, Y. Abdulla Şaiqin həyat və yaradıcılığı. – Bakı: SSR EA nəşriyyatı, 1962.
3. Qənizadə, S.M. Seçilmiş əsərləri. – Bakı: Avrasiya-Press, 2006.
4. Məmmədov, X. Sultan Məcid Qənizadə. – Bakı: Yazıçı, 1983.
5. Mirəhmədov, Ə. Abdulla Şaiq. – Bakı: SSR EA nəşriyyatı, 1956.
6. Paşayev, M.C., Xəlilov, P. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları. – Bakı: Maarif, 1988.
7. Salamoğlu, T. XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan ədəbiyyatının aktual problemləri. – Bakı: Elm və təhsil, 2021.
8. Şaiq, A. Seçilmiş əsərləri, I cild. – Bakı: Avrasiya-Press, 2005.

Просветительско-реалистические повести в азербайджанской литературе начала XX века

Телли Алиева

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА

E-mail: telli.aliyeva@lit.science.az

ORCID ID: 0000-0003-2107-4933

Резюме. Одной из основных особенностей просветительско-реалистической литературы является наличие многих жанров. Среди жанровых образцов особое место в представлении и распространении просветительско-реалистических идей занимает повесть. Написанные в начале XX века повести Абдуллы Шаига и Солтан-Меджида Ганизаде можно причислить к образцам просветительско-реалистического жанра, требующим изучения. Просветительско-реалистический жанр доминирует в повести «Хасай», повествующей о самых важных проблемах времени и, в первую очередь, утверждающей положительную роль просветительства, школы, науки и педагога (образ просветителя) в формировании человека.

Особое место среди произведений занимает повесть «Гнев Аллаха», ценная изображением происходящих событий на фоне рабочего класса и жизни одного из его представителей, которая представляет новое направление в творчестве автора.

Ключевые слова: просветительский, реалистический, повесть, Абдулла Шаиг, Солтан-Меджид Ганизаде